

Alces alces

– älskade älg

JÄMTEN
2009

Årsbok för Jamtli, Heimbygda och
Jämtlands läns Konstförening
Årgång 102

Författare

KARL-JOHAN OLOFSSON

”Somliga af djuren likna mest bockar”

För några år sedan gjorde jag en studie av hur hållristningarna i Glösa hade tolkats och beskrivits av olika människor. Studien omfattade ett skriftligt material som sträckte sig från år 1685 fram till nutid. Att jag valde att studera hållristningarna i Glösa berodde främst på två faktorer. Ristningarna i Glösa är bland de första i Sverige som omnämns i skriftliga källor och dess djurfigurer är enligt min mening mycket svåra att tolka. Dessa omständigheter ger en möjlighet att följa tolkandet av djurfigurerna över lång tid. Huvudsyftet med studien var att undersöka vilka grunder kunskapen om Glösas hållristningar vilar på. Vidare ville jag försöka förstå hur olika samtider satt sin prägel på tolkningarna. Det skulle visa sig att kunskapen om djurfigurernas art var tämligen godtycklig.

I studien av vad som skrivits om Glösa genom åren går det att se tre huvuduppfattningar angående djurfigurernas art. Från slutet av 1600-talet fram till mitten av 1800-talet förekommer ren men inte älg i skildringarna. År 1845 dyker älgen upp för första gången och gör sällskap med renen i de flesta beskrivningarna fram till mitten av 1960-talet. Efter

Hållristningarna vid Glösa i Alsen, 3 mil väster om Krokombäck, antas vara från cirka 3000 f.Kr. Figurerna är uppmålade, skyltade och lättillgängliga för besökare. De är ristade på klippväggar och strax intill rinner Glösbäcken. I närheten finns en utställning om Glösa hållristningar och forntida jaktmagi. Här finns även ett stort fångstgropssystem där man fångat älg. Den lokala hembygdsföreningen har byggt upp en spännande stenåldersmiljö med bland annat hydda och forntidsinspirerad servering.

1960-talet faller renen bort i texterna och det blir ”troliga älgar”, ”sannolika älgar”, ”flertalet älgar” eller rätt och slätt ”älgar” (se tabell).

Under en tidsrymd av cirka 300 år har alltså figurerna genomgått en

År	Författare	Art
1685	Plantin	Hjortar och renar
1685	Hiärne	Lapprenar
1773	Geographie öfwer Sweriges rike	Likna renar
1775	Hülphers	Renar m.m.
1791	Burman	Rendjur
1828	Ekdahl	Groteska figurer
1845	Wetterbergh	Renar eller älgar
1848	Holmberg	Sannolikt älgar eller renar
1852	Hazellius	Renar
1859	Burman	Liknande bockar
1868	Mandelgren	Renar och älgar
1895a	Olsson	Hjortar m.m.
1895b	Olsson	Däggdjur, förmodligen renar, likna mest bockar
1907	Hallström	Tyda på ren eller älg
1923	Almgren	Djurristningar
1934	Rydh	Älgar och renar
1937	Rydh	Älgar
1938	Clark	Älgar
1948	Rydh	Älgar
1956	Janson	Älgar eller möjligen renar
1960	Hallström	Älgar och renar, huvudsakligen älgar
1964	Stenberger	Huvudsakligen älgar
1965	Biörnstad	Älgar eller renar
1977	Jensen	Älgar
1987	Selinge	Fyrfota djur
1989	Jensen	Sannolikt älgar
1992	Baudou	Flertalet älgar
1993	Wennstedt Edvinger	Troliga älgar
1993	Norrländsk uppslagsbok	Älgfigurer
2000	Forsberg	Huvudsakligen älgar
2001	Lindgren	Huvudsakligen älgmotiv
2002	Lindgren	Älgbilder
2003	Ramqvist	Älgar
2004	Nationalencyklopedin	Älgfigurer

artförändring. Detta beror troligen på ett flertal orsaker som är invävda i varandra. Förmodligen återgav 1600- och 1700-talsbeskrivningarna av ristningarna en lokal uppfattning om Glösa. Häradshövdingen Anders Plantin skriver om Olof den helige som enligt sägnen skulle ha gjort ristningarna med sitt finger. Urban Hjärnes beskrivning av lapprenar kommer efter ett besök på platsen med den i Alsen bosatte överstelöjtnanten Ribbing och topografen Abraham Hülphers notering om en påstådd offerplats i hedna tider pekar på att det är lokala traditioner som återges. Sättet att beskriva Glösa kom med tiden att ändras.

En person som har haft stort inflytande på ristningarna i Glösa är Carl Anton Wetterbergh, även känd under pseudonymen Onkel Adam. Wetterbergh var regementsläkare i Östersund åren 1837–1846. Renar, samer och offerplats var det han vände sig emot. Vidare förkastar han ”allmogens tro” som han menar att Hülphers gav uttryck för. Hos Wetterbergh går det att ana en motvilja mot att en sådan märkvärdig plats som Glösa skulle ha haft något med hedniskt hokuspokus att göra. Den prästvigde Nils Johan Ekdahl hade år 1828 skrivit om ”groteska figurer”. Genom att tolka om figurerna till älgar kom troligen ristningarna att uppfattas som något mindre groteska. Axel Emanuel Holmberg var även han prästvigd och kunde med lätthet anamma Wetterberghs argument och publicera dessa. Wetterberghs beskrivning av Glösa levde vidare långt in på 1900-talet. Arkeologen Gustaf Hallström citerar honom så sent som år 1960. Redan på 1800-talet gjordes det enklare dokumentationer av Glösa, men Hallström var den som först kom att göra det inom ramen för den arkeologiska vetenskapen. Därmed var hällristningarna i Glösa vetenskapliggjorda och Hallströms ord kom att väga tungt för lång tid framöver.

Varför är det då lättare att se älgar i Glösa nuförtiden? En orsak är att det på de flesta andra norrländska hällbildslokaler finns figurer som är mer älglika. Älgen är det vanligaste djurmotivet på andra hällbildslokaler, så det ligger nära till hands att rent generellt även se figurerna i Glösa som älgar. Istället för att sätta Glösa i samband med andra lokaler med tydliga älgar, borde Glösa ses som en avvikelse från de lokalerna. Oftast finns en tendens att vilja finna likheter mellan likartade företeelser,

Djurfigur i Glösa. Vad är detta för djur?

FOTO: KARL-JOHAN OLOFSSON, JAMTLI.

men genom att studera olikheter och variation borde det vara möjligt att vidga diskussionen.

En annan orsak är den litteratur som finns om Glösa. I olika skrifter refereras det ofta till andra tolkningar utan att de tolkningarna ifrågasätts. Upprepas något tillräckligt länge och av tillräckligt många, så tenderar saker som är osäkra att bli säkra. Mycket av den förståelse som existerar om Glösa kommer från litteraturen. Vid ett besök vid ristningarna vet besökaren redan vad hon skall se. Det som står i uppslagsverk och kurslitteratur ses som expertutlåtanden och hjälper på så vis till att skapa bilden av platsen.

En förutsättning för att det skall skrivas någonting överhuvudtaget om Glösa är att flera människor kommer överens om att det är viktigt att göra det. Det har funnits olika anledningar genom seklen att skriva om Glösa. De första beskrivningarna av ristningarna upprättades i en tid då Sverige var en stormakt. Rannsakingarna efter antikviteter på 1600-talet var ett sätt att visa för omvärlden att Sverige hade en lång historia. På så sätt kom ristningarna i Glösa att bli en del, dock en mycket liten del, i det politiska spelet kring stormakten Sverige. Efter stormaktstidens slut dröjde det fram till 1800-talet innan fornlämningar började ses som intressanta igen. Fosterlandets historia blir återigen viktig och Götiska förbundet bildas. Det är i denna tid, när vurmandet för det nordiska är som störst, som fornforskarna Nils Johan Ekdahl, tillika medlem i Götiska förbundet, och Carl Anton Wetterbergh besöker Glösa. Här anas två strategier till hur det går att förhålla sig till ristningarna på 1800-talet. Ekdahl tar avstånd från figurerna och kallar dem för ”groteske”, medan Wetterbergh gör en märklig analys och får ristningarna i Glösa att passa in i ett nordiskt sammanhang.

Tidsbundna idéströmningars påverkan på beskrivningarna av ristningarna i Glösa märks även längre fram i tiden. Arkeologen Hanna Rydh gav med tre artiklar på 1930- och 1940-talen sin syn på Glösa. Rydh var Sveriges första kvinnliga disputerade arkeolog. Hon beskriver figurerna i Glösa på olika sätt. I sin första artikel skriver hon om både renar och älgar, för att i senare artiklar skriva att det är tydligt att det rör sig om älgar. Rydh rörde sig i maktens centrum, dels i egenskap av fru till landshöv-

dingen i Jämtlands län, dels i egenskap av styrelseledamot i Heimbygda, länsorganisationen för de lokala hembygdsföreningarna. Vidare var hon politiskt aktiv och ordförande i Fredrika-Bremer-Förbundet. Om detta har någon betydelse för de olika tolkningarna av figurerna i Glösa går det bara spekulera om. Men ses figurerna som identitetsskapande symboler för hembygdens förespråkare i Jämtland på 1930-talet, fungerar älgfigurer mycket bättre än renfigurer i det sammanhanget.

De olika uppfattningarna om vilka djur ristningarna föreställer får även konsekvenser för funderingarna kring vilka människor som har ristat dem. Att placera samtida uppfattningar om kategorier av folkgrupper och kulturer i en förhistorisk kontext leder lätt tankarna fel. Människogrupper måste ses som något som ständigt är under förändring. Även symbolers innebörd förändras över tid. Antagandet att renar skulle betyda samer och älgar skulle betyda nordbor, vilket några av de äldre tolkningarna ger uttryck för, håller inte. Givetvis fungerar inte det omvända resonemanget heller.

Detaljbild av ristningarna i Glösa. Sammanlagt finns i Glösa cirka 65 ristade figurer, varav cirka 45 föreställer djur.

FOTO: KARL-JOHAN OLOFSSON, JAMTLI.

Vet vi då mer om Glösa i dag än på 1600-talet? På ett sätt är det självklart att vi gör det. Ingen tror i dag att Olof den helige var inblandad i ristandet. Ristningarna har troligen tillkommit i ett sammanhang som har att göra med människor som levde på jakt, fiske och samlande. Vidare finns mer detaljerade kunskaper om figurernas storlek och antal, samt om ristningslinjernas djup och bredd. Däremot är det mycket tveksamt om vi bättre vet vad figurerna föreställer, eller vad de representerar. Det är inte ens säkert att de människor som levde på den tiden när ristningarna gjordes hade en entydig uppfattning om ristningarnas betydelse.

Denna studie visar att trots det har skrivits relativt mycket under en lång tid om Glösa så vet vi inte så mycket mer om ristningarna. I stort sätt alla som har skrivit om Glösa under årens gång har på något sätt velat artbestämma figurerna. Det finns inga direkta uttalade forskningsresultat som leder fram till den ena eller andra djurarten. Det skulle kanske vara nyttigt att förskjuta fokus från existerande arter, älgar, renar eller andra levande djur, till djur som kanhända bara finns i myter, drömmar och i fantasin. Djur som kan ändra art beroende på sinnesstämning hos betraktaren och kanske upphör att vara djur för att bli något helt annat. Skulle vi då att få full förståelse av ristningarna om så skedde? Nej, troligen inte, men diskussionen kring ristningarna skulle förhoppningsvis bli mer intressant.

Karl-Johan Olofsson är arkeolog på Jamtli och har framförallt arbetat med hållbildsdokumentation och fornminnesinventering i fjäll och skog.

Denna artikel är en förkortad och delvis omarbetad version av Olofsson, K.-J. 2005. Glösa : figurer i förändring. *Kulturarv och historiebruk*. Östersund. (s. 134–167).

Rubriken till denna artikel är tagen från Olsson, P. 1895b. Om hållmålningar och hållristningar i Jämtland. I: *Jämtlands läns fornminnesförenings tidskrift, första bandet, 1887-1895*. Östersund. (s. 54–57).